

ביאורים

לאחר שבאר את מהות הסמכות של בית הדין הגדול, מפרט הרמב"ם את פרטיה של סמכות זו. האחת, פרסום והוראת הדברים שנמסרו למשה מסיני, מה שמכונה: "הלכה למשה מסיני". בהלכות אלו לא תתכן מחלוקת, מכיוון שאין בהן שום סברה והגיון אנושי היכולים להתערב בהן, אלא קבלה הן מאת ה'.

הסמכות השנייה היא הלכות שנלמדות במידות שהתורה נדרשת בהן כקל וחומר, גזירה שוה וכו'. כאן כבר יכולה ליפול מחלוקת בתוך הסנהדרין ועל כן במקרה כזה יש להכריע על פי הרוב. גם בנוגע לסמכות השלישית, שהיא תקנת התקנות וגזירת הגזירות החדשות, הולכים בהכרעה על פי הרוב ומוציאים דין אחד לציבור.

לא ייתכן מצב בו בית הדין יוציא שתי הוראות סותרות ויאמר שיש דעות לכאן ולכאן, אלא תמיד בית הדין צריך להגיע להכרעה. בית דין זוטר שלא מסוגל להגיע להכרעה בדין מסוים, מפנה את הדיון לבית דין גבוה ממנו ובמידת הצורך לבית דין גבוה ממנו עד בית הדין הגדול בלשכת הגזית, משם תמיד תצא הכרעה על פי כל או רוב הדיינים. אמנם ישנה אפשרות למגוון דעות וכיווני מחשבה שונים בשלב הדיון, אך לאחר שנקבעה ההלכה על ידי בית הדין, הרי שאין כבר מקום לדעה נוספת, וההלכה שהוחלטה היא הקובעת. מצב זה, מממש את ציווי התורה: "משפט אחד יהיה לכם" [ויקרא כד, כב], ומבסס את האחדות הרוחנית בעם ישראל, מכיוון שההנהגה והפסיקה הופכות להיות אחידות לכולם. משום כך, בזמן שהסנהדרין נוהגת, אין שום אפשרות של מחלוקת בהלכה וישנה הלכה אחת לכל ישראל, מציאות שכיום היא רחוקה מאיתנו.

הרמב"ם מסיים שבזמן שאין בית דין גדול ואין גוף אחד שיוכל לאחד את הדעות להלכה אחת, ישנן מחלוקות הלכתיות רבות בנושאים שונים. כיצד, אם-כן, יכריע אדם מישאל הרוצה לקיים את ההלכה ולא יודע אחרי דעת מי עליו ללכת? הרמב"ם קובע כלל שכאשר האדם אינו יודע להיכן הדין נוטה, בדיני תורה עליו ללכת אחרי המחמיר, ובדברי חכמים אחר המיקל.

הרחבות

• מחלוקת בהלכה למשה מסיני

אין בהן מחלוקת לעולם. דעת הרמב"ם היא שלא תיתכן מחלוקת בהלכה למשה מסיני. אולם מדברי תוספות [יומא עט: ד"ה לומר] עולה שמחלוקת כזו תתכן. בעל החוות יאיר [סימן קצב] מקשה על הרמב"ם מכמה סוגיות שנראה בהן שיש מחלוקת בהלכה למשה מסיני, ומעלה אפשרות שמה שהתכוון הרמב"ם באומרו שאין מחלוקת בהלכה למשה מסיני, היינו בעיקרה של ההלכה, אך בפרטי ההלכה ייתכן ותיפול מחלוקת.

• הסיבה לריבוי המחלוקות

משפטל בית דין הגדול, רבנות מחלוקת בישראל. מקורם של דברי הרמב"ם בברייתא במסכת סנהדרין, אם כי בשינוי קל: "תניא, אמר רבי יוסי: מתחילה לא היו מרבין מחלוקת בישראל... משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכן - רבו מחלוקת בישראל, ונעשית תורה כשתי תורות" [פח:]. רב שרירא גאון באיגרתו לרבני קירואן מסביר את הסיבה לריבוי המחלוקת - "וכיון דחרב בית מקדש ואזלו (הלכו) לביתר, וחרב נמי ביתר ואתבדרו (התפזרו) רבנן לכל צד. ומשום הנך (אלו) מהומות ושמדים ושבושים שהיו באותו זמן, לא שמשו התלמידים כל צרכן ונפישו (והתרבו) מחלוקות" [איגרת רב שרירא גאון ז].

הרמב"ם תולה את הסיבה לריבוי המחלוקות ברמת יכולות הלימוד וההשוואה "וכאשר נתמעט למוד תלמידיהם ונחלשו אצלם דרכי הדין בהשוואה לשמאי והלל רבותיהם נפלה מחלוקת ביניהם בשעת המשא ומתן בהרבה ענינים, לפי שכל אחד מהם דן לפי כח שכלו ולפי הכללים הידועים לו. ואין להאשימם בכך, כי לא נוכל אנחנו להכריח שני בני אדם המתוכחים שיתוכחו לפי רמת שכלם של יהושע ופינחס" [הקדמה למשנה].

ג, דברי הקבלה - אין בהן מחלוקת לעולם; וכל דבר שתמצא בו מחלוקת, בידוע שאינו קבלה ממשנה רבנו. ודברים שלומדין מן הדין: אם הסכימו עליהן בית דין הגדול כלם - הרי הסכימו; ואם נחלקו בהן - הולכין אחר הרב, ומוציאין הדין אחד לרבים.

ג, וכן הגזרות והתקנות והמנהגות: אם ראו מקצתן שראוי לגזר גזרה זו או לתקן תקנה זו או שיניחו העם על מנהג זה, וראו מקצתן שאין ראוי לגזר גזרה זו ולא לתקן תקנה זו ולא להניח מנהג זה - נושאין ונותנין אלו כנגד אלו, והולכין אחר רבן, ומוציאין הדבר אחד לרבים.

ד, פשהיה בית דין הגדול קים, לא היתה שם מחלוקת בישראל, אלא כל דין שנולד בו ספק לאחד מישראל, שואל לבית דין שבעירו. אם ידעו - אמרו לו; אם לאו - הרי השואל עם אותו בית דין או עם שלוחו עולין לירושללים ושואלין לבית דין שבהר הבית. אם ידעו - אמרו להן; ואם לאו - הכל באין לבית דין שעל פתח העזרה. אם ידעו - אמרו להן; ואם לאו - הכל באין ללשכת הגזית לבית דין הגדול ושואלין.

ד, אם היה הדבר שנולד בו הספק לכל ידוע אצל בית דין הגדול, בין מפי הקבלה בין מן המדה שדנו בה - אומרים להן מיד; ואם לא היה הדבר ברור אצל בית דין הגדול - דנין בו בשעתן, ונושאין ונותנין בדבר, עד שייסכימו פלן, או יעמדו למנין וילכו אחר הרב, ויאמרו לכל השואלין 'קף הלכה', וילכו להן.

ד, משפטל בית דין הגדול, רבנות מחלוקת בישראל: זה מטמא ונותן טעם לדבריו, וזה מטטר ונותן טעם לדבריו, זה אוסר וזה מתיר. ה שני חכמים או שני בתי דינים שנתחלקו שלא בזמן הסנהדרין, או עד שלא הגיע הדבר להן, בין בזמן אחד בין בזה אחר זה, אחד מטמא ואחד מטטר, אחד אוסר ואחד מתיר - אם אין אתה יודע להיכן הדין נוטה, בשלתורה הלך אחר המחמיר, ובשלבדברי סופרים הלך אחר המוקל.

הקבלה - ההלכות ופירושי התורה שעברו במסורת שבעל פה ממשנה רבנו ואילך, כגון שפירוש "עין תחת עין" הוא 'תשלום ממון', ו"שפרי עץ הדר" הוא 'אתרוג' (הקדמה לפה"מ). אין בהן מחלוקת - כשיש קבלה ברורה. "אלא כל זמן שיאמר אדם 'קיבלתי [במסורת עד משה רבנו] כך וכך', מסתלק כל ויכוח" (שם). מן הדין - באחת מן המידות שהתורה נדרשת בהן. הולכין אחר הרב - "וזה מצות עשה שלתורה, שנאמר: 'אחרי רבים להטות'" (סנהדרין ת, א). מוציאין הדין אחד לרבים - פסק הלכה אחד לכל הציבור. לא היתה שם - לא הייתה. המילה 'שם' היא מילת קישור שתורגמה מן הסגנון הערבי, ואין משמעותה ציון מקום. בית דין שבהר הבית וכו' - שלושה בתי דין ישבו בירושלים: אחד בפתח הר הבית, אחד בפתח העזרה ואחד בתחום המקדש, הלוא הוא בית דין הגדול (סנהדרין א, ג). מפי הקבלה - כפי שנתקבל במסורת שבעל פה איש מפי איש עד משה רבנו (ק). בשעתן - בזמן שהגיעה השאלה לבית דין. משפטל בית דין הגדול - תהליך התערעורת מוסד הסנהדרין הגדולה עד שבטלה כליל היה הדרגתי. התהליך החל עוד לפני חורבן הבית, כשבטלו חלק מסמכויותיה, עד שהגיעה למקום מושבה האחרון בטבריה (סנהדרין יד, ב-ג). נראה שלענין ההכרעה במחלוקות, פסקה סמכותה של הסנהדרין עוד לפני שיצאה מן המקדש, ולפיכך כבר בזמן התנאים היו מחלוקות רבות שלא הוכרעו (עיי' בבלי סנהדרין פח, ב). זה מטמא ונותן טעם לדבריו - רבנו סובר שהמחלוקות בישראל יסודן בדרכי הבנה שונות של עקרונות ההלכה ומחלוקות בפרשנות הכתובים, ולא עקב שיבושים במסורת של התורה שבעל פה (עיי' הקדמה לפה"מ). הסנהדרין - בית הדין הגדול. או עד שלא הגיע הדבר להן - או בזמן הסנהדרין, אך עדיין לא הגיעו השואלים לבית הדין הגדול, והשאלה היא מה יעשו השואלים בינתיים (לח"מ). בזמן אחד - נחלקו שני חכמים או שני בתי דין בדור אחד. בזה אחר זה - דור אחר דור, כשפסק אחד מהם הלכה מסוימת, וקם בית דין אחר אחריו ופסק הלכה אחרת. אם אין אתה יודע להיכן הדין נוטה וכו' - אבל אם אתה יודע להיכן הדין נוטה, עליך לפסוק כפי ידיעתך. וכן גם בימינו: כל שאלה שהחכם יודע את ההלכה בה, עליו לפסוק כפי דעתו, אף אם נמצא חולק על חכמים אחרים, כלשון רבנו בהקדמתו למשנה תורה: "וכן אם למד אחד מהגאונים שדרך המשפט כך הוא, ונתבאר לבית דין אחר שעמד אחריו שאין זה דרך המשפט הכתוב בתלמוד - אין שומעין לראשון, אלא למי שהדעת נוטה לדבריו, בין ראשון בין אחרון" (הקדמה למשנה תורה, ל).